

A könyvtár és gazdája

A helyi önkormányzatok feladatai a könyvtári szolgáltatás területén és a támogatás rendszere

Az elmúlt évek könyvtárakat is érintő változásaiából két lényeges mozzanatot emelek ki.

1. 1990-ben megalakultak a tanácsrendszert felváltó helyi önkormányzatok és új támogatási rendszer keretében történik az önkormányzatok finanszírozása. A változások jellemzői a következők voltak:

- az önkormányzatok azonos jogállásúak, nincsenek alá- és fölérendeltségi viszonyban;
- a helyi önkormányzatoknak kötelező feladatot és hatáskört törvény állapíthat meg;
- az önkormányzatokat alanyi jogon illeti meg a normatív állami hozzájárulás, a megosztott adók törvényben meghatározott aránya, amelyeket kötöttség nélkül használhatnak fel;
- a feltételeknek megfelelő igény esetén szintén alanyi jogon – de felhasználási kötöttséggel – vehetik igénybe a központi költségvetés céltámogatását;
- önállóságuk védelme érdekében kiegészítő támogatás illeti meg a gyenge pénzügyi helyzetű önkormányzatokat;
- az önkormányzatok – a jogszabályi keretek között – maguk döntenek a helyi adó bevezetéséről és mértékéről;
- az önkormányzat maga határozza meg gazdasági programját, költségvetésének tartalmát, a feladatellátás mértékét és színvonalát.

Ezek az alapelvek egységesen vonatkoznak valamennyi önkormányzatra, függetlenül azok nagyságrendjétől. A bevételi érdekeltségre épülő szabályozás az állami pénzeszközök egységes elvek alapján történő elosztását biztosítja, minimalisra szűkítve ezzel az alkumechanizmust, az egyedi döntések szubjektív elemeit.

Az 1990-ben megalakult helyi önkormányzatok a helyi közügyek irányításában széleskörű önállóságot kaptak. A kötelező feladatok között szerepel az általános nyilvános könyvtári szolgáltatás biztosítása. Az ellátás történhet saját intézményben, más önkormányzattal, alapítvánnyal, magánszeméllyel, egyéb szervezettel kötött megállapodás alapján. Ez az önállóság kiterjed a feladatellátás módjára és mértékére is. Ez azzal jár, hogy helyi szinten újrafogalmazódnak a prioritások. A könyvtári szolgáltatást egyes önkormányzatok hátrасorolják. Az önkormányzatiságot azonban olyan értéknek tekintem, amely nem kérdőjelezhető meg a működés és a szabályozás anomáliái miatt. Összességében azt lehet

mondani, hogy a helyi önkormányzatok általában ellátják a könyvtári szolgáltatással kapcsolatos feladataikat.

Azért csak általánosságban lehet ezt mondani, mert az önkormányzatok feladatai ezen a területen nincsenek pontosan megfogalmazva. A jelenlegi szabályozás alapján nem lehet megállapítani, hogy teljesíti-e az önkormányzat – az általános nyilvános könyvtári szolgáltatásra vonatkozó – feladatát ott, ahol például két könyves szekrényből áll a könyvtár és heti 1-2 órát tart nyitva. Beletartozik-e a szolgáltatási kötelezettségbe a fonotéka, a folyóiratok biztosítása, az új könyvek beszerzése? Mi az a szolgáltatási minimum, amit a könyvtárral nem rendelkező településeknek biztosítani kell? Mely szolgáltatások illetik meg ingyenesen a könyvtárhasználót? Azonos feladatai vannak-e a könyvtári szolgáltatások biztosításában a különböző nagyságú településeknek (például Eger városának és Nemesmedvesnek)?

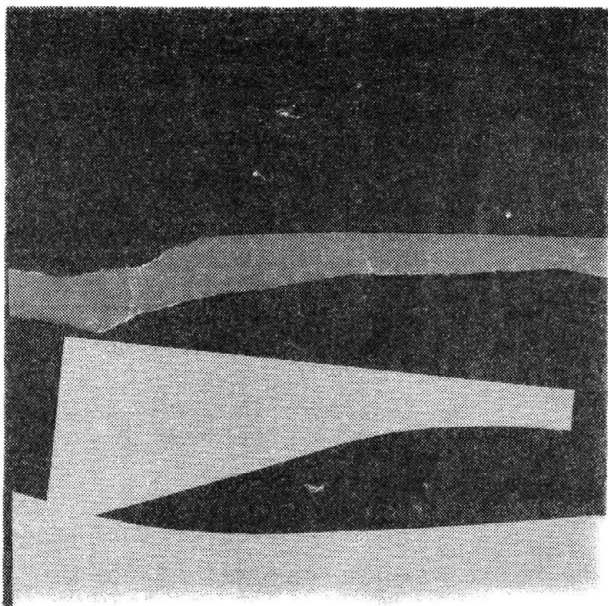
Akkor lehetne megmondani, hogy egy-egy önkormányzat csak fenntartója vagy pedig gondos gazdája a könyvtárnak, ha léteznének olyan jogszabályban is rögzített normák, amelyekhez viszonyítani lehetne. Indokolt a könyvtári jogszabályok korszerűsítése és benne a szolgáltatás minimumának meghatározása, mert csak ekkor lehet felmérni a fenntartóknak az e területen jelentkező terheit. Az állampolgár számára ez tehetné világossá, hogy milyen szolgáltatás illeti meg, a könyvtárosnak pedig a helyi érdekvérvényesítésben nyújtana segítséget. A kérdések megválaszolása, a szolgáltatások minimumának megfogalmazása csak a könyvtárosok szakmai segítségével lehetséges.

2. A feladatok meghatározása és finanszírozása.

A helyi önkormányzatok anyagi kondíciói jelentősen befolyásolják a kötelező önkormányzati feladatok ellátásának színvonalát, köztük a közművelődési tevékenység helyi támogatottságát.

A helyi önkormányzatokról szóló törvény (továbbiakban: Ötv.) tartalmazza azokat az alapvető elveket, amelyek keretet adnak az önkormányzatok feladatellátásához és gazdálkodásához. Az Ötv. 1.§ 5. pontja az önkormányzatok gazdálkodása szempontjából két fontos dolgot mond ki. Az egyik az, hogy az önkormányzatok részére kötelező feladatot törvény állapíthat meg. Ez biztosítja az önkormányzatok függetlenségét a végrehajtó hatalomtól. Lehetetlenné válik ezáltal, hogy a kormány közvetlenül feladatokkal halmozza el az önkormányzatokat és így bizonytalanná tegye gazdálkodásukat. Az idézett törvényhely másik nagy jelentőségű kitétele: „A kötelezően ellátandó önkormányzati feladat- és hatáskörök meghatározásával egyidejűleg az Országgyűlés biztosítja az anyagi feltételeket, dönt a költségvetési hozzájárulás mértékéről és módjáról”.

Alapvető kérdés, hogy az anyagi feltételek biztosítása milyen forrásokra terjed ki. Az anyagi feltételek megteremtésébe beletartozik az önkormányzati vagyon, amely tulajdonból és vagyoni értékű jogokból áll. Vessünk egy pillantást erre a vagyonra. Az önkormányzati vagyon törzsvagyonra és egyéb vállalkozói vagyonra tagozódik. A törzsvagyon körébe tartoznak az oktatási, művelődési intézmények is, amelyek az önkormányzatok tulajdonába kerültek. Az egyéb (vállalkozói) vagyonból származó jövedelem szolgálhatna a kötelező feladatok ellátásának egyik forrásául. Itt azonban nagy aránytalanságok tapasztalhatók. A városi, nagyvárosi önkormányzatok jelentős forgalomképes vagyonnal rendel-

keznek, míg a községek alig, vagy egyáltalán nem jutottak ilyen típusú vagyonhoz. Az ebbe a körbe tartozó vagyon sem biztosít azonban olyan állandó és az inflációval lépést tartó bevételt, amely a működési kiadások megfelelő kiegészítését szolgálhatná.

Összességében tehát: ha az önkormányzati vagyont mint a kötelező feladatok anyagi feltételének egyik elemét tüzetesebben megvizsgáljuk, akkor azt tapasztaljuk, hogy az egyenlőtlenül oszlik el az önkormányzatok között, az egyéb vagyon működtetése pedig nem hoz állandó bevételt az önkormányzatoknak.

Az önkormányzati feladatokat szolgáló *másik jelentős forrás a megosztott központi adók*. A központi adók helyben maradó része a tulajdonhoz hasonló allokációt mutat. Tehát a nagyvárosok bevétele igen jelentős, míg vannak kis települések, ahol alig vagy egyáltalán nem képződik személyi jövedelem adó és a gépjármű adó is minimális. Ez utóbbi települések személyi jövedelemadó kiegészítő támogatásban részesülnek.

Az önkormányzati források költségvetési hozzájárulásának jelentős részét a normatív állami hozzájárulás teszi ki. Az önkormányzatok azonos normák alapján részesülnek a költségvetés támogatásából. A normák alapja lehet az állandó lakosok, illetve ellátottak száma. A normatíváknak nincs szakmai tartalmuk, noha részben feladathoz kapcsolódnak. A normatívák összege nem a feladatellátás tényleges mértékétől, színvonalától, hanem a költségvetés mindenkori állapotától és a politikai alkuk eredményétől függ.

Ezek a források mind szabad-felhasználású pénzeszközök. Az önkormányzat valamennyi bevétele szolgál a – kötelező és az önként vállalt – feladatok egészének fedezetéül. Az önként vállalt feladatok azonban nem veszélyeztethetők az önkormányzati kötelező feladatokat, tehát az önkormányzat teljes bevétele el-

sődlegesen a kötelező feladatokat kell, hogy szolgálja. Ezt követően kerülhet sor az önként vállalt helyi közügyek megvalósítására.

A feladat ellátásához szükséges forrás tehát több alkotóelemből tevődik össze. Az Országgyűlés nem intézményeket, még csak nem is ágazatokat támogat, hanem intézményfenntartókat, pontosabban a szolgáltatásra kötelezetteket. A könyvtári szolgáltatásra éves szinten elköltött pénz nagysága jelentős mértékben a 3167 helyi önkormányzat döntésétől függ. Az egyes településeken a demokratikus szabályok szerint a helyi érdekek küzdelmében dől el a könyvtárra jutó támogatás összege. Fontos tehát, hogy a könyvtárak vezetői, munkatársai úgy szervezzék az intézmény szolgáltatását és kapcsolatrendszerét, hogy a helyi források elosztásában támogatókra találjanak. Nem közömbös természetesen, hogy milyen lesz az önkormányzatok kondíciója. Az Országgyűlés még nem döntött az 1996. évi központi költségvetés sarokszámairól, így nem lehet tudni jelenleg, hogy a jövő évben növekszik-e az önkormányzatok forrása és hogy változik-e a források megosztásának aránya az egyes településtípusok között. A címzett támogatások keretében a kormányzati szándék szerint 1996-ban is lesz központi támogatás egyes önkormányzati beruházásokhoz, köztük a legrosszabb körülmények között lévő közgyűjtemények rendbetételéhez. A racionális, takarékos feladatellátásra azonban mind az önkormányzatoknak, mind az intézményeknek fel kell készülniük.

Torba Nándor

A gazdálkodás keservei

Én a finanszírozási problémák kapcsán inkább a könyvtári gazdálkodás keserveiről beszélek, a zsákban futás és a gúzsba kötve táncolás „gyönyörűségéről”, amelyet oly sokan gyakorolunk ma kisebb-nagyobb könyvtárak élén. Pályafutásom kezdetén a hatvanas években a költségvetés tervezésekor egész évre eldőltek a dolgok. Szigorú rovat és tétel szerinti tervezés volt, nem volt lehetőség tologatásra, átcsoportosításra, a bevétel fölhasználására, egyszóval gazdálkodásra. Meg sem kíséreltük túllépni a kereteket, s hacsak valami elemi csapás nem történt, a könyvtári gazdálkodás folyt a maga évek óta megszokott útján, a bázisnak tekintett szegénység és kicsinyesség szintjén. Három évig kérvényeztem egy új írógépet, mire betervezhettem, s munkatársaimmal hazul-

ról vittük a WC papírt és a szappant, mert tilos volt a köz pénzét ilyen léhaságokra költeni. Később az új gazdasági mechanizmus nyomában fűdögáló szelek hoztak némi lazaságot, s a hetvenes évek közepétől a nyolcvanas évek közepéig, ha nem is dúskáltunk az anyagi javakban, azért érezhető volt a költségvetés növekedése, és lényegesen tárgult mozgásterünk a gazdálkodásban. Érdemes volt takarékoskodni, a bevételeket növelni, átcsoportosítani, mert jutalmakat oszthattunk, gépeket, gépkocsit vásárolhattunk, növelhettük a dokumentumok és a szolgáltatások választékát stb. Aztán ahogy nőtt az önállóság, úgy fogyott körülöttünk a levegő illetve a pénz. Mire igazán felelős gazdálkodók lehettünk volna, már nem volt miből.

Ma ismét oly szoros a tervezés, hogy a keret felosztásakor eldől minden, s az egész intézmény kényszerpályára kerül. A bérjellegű kiadások éppen csak a közalkalmazotti törvény által kötelezően előírt alsó szint elérését fedezik, lehetetlenné téve a jó munka elismerését. Kevés olyan minőség- és teljesítményellenes jelenséget ismerek, mint ezt a rémálmaimban előjövő törvényt, amely végképp megfosztott minden vezetőt a munkatársak teljesítményének értékelésétől, pusztán arra kárhoztatva bennünket, hogy az okosok által kitalált táblázatokat alkalmazzuk. Tartok tőle, hogy a fenyegető létszámcsökkenések sem a tudás és érdem szerinti differenciált bérezés megvalósítását szolgálják majd. Ha netán marad valami bérmaradvány, azt a szakszervezet és a munkatársak minden tiltakozása ellenére a dologi kiadásokra fordítjuk, mert mindenhol az eleve alultervezett kiadások hiánya ordít ránk. Adósságokat görgetünk magunk előtt, s egy-egy váratlan kiadás előtt előnt bennünket a hideg veríték.

Persze, ha ilyen fontos a költségvetés tervezése, akkor jobban kellene ügyeskednünk a költségvetési tárgyalásnál, amit én még nagy finomsággal sem tudok másnak nevezni, mint költségvetési diktátumnak. Ez a művelet ugyanis abból áll, hogy a pénzügy egyik alkalmas frontembere (nem a jogszabályban előírt főjegyző, mert akkor sem lesz több pénz!) türelmetlenül meghallgatja mesebeli, csacska kívánságainkat, majd zord határozottsággal közli a „sarokszámot”. Ezt tessék elosztani! Régebben hivatkozhatunk ajánlásokra, irányelvekre, ma már ez semmit sem segít, sőt szorult helyzetében csak bőszíti a fenntartót, aki maga is az eladósodás ellen küzd. Könyvtár tehát és könyvtári ellátás az,

amit a fenntartó annak nevez. Az önkormányzati törvény ugyanis csak erre kötelezi a megyei és a települési önkormányzatokat, s nincs jogszabály, amely kissé bővebben kifejtené például a megyei könyvtári vagy a községi könyvtári ellátás fogalmát. Ma már az önkormányzatok döntő része pártalapokon szerveződött, és ez kockázatosná teszi a lobbizást is, hiszen mondjuk a keresztény-nemzeti oldal által pártfogolt ügy pusztán azért nem tetszik a szociál-liberális baloldalnak, mert az a „jobboldal ügye”. És viszont. Annyira meg nem fontos a könyvtárügy, hogy ez politikai alku tárgyát képezze a felek között. Megfontolandó lenne, hogy mi könyvtárosok is a hatalom részeseivé váljunk, s képviselőként vagy bizottsági tagként szerepeljünk az alkuban, erről azonban néhány évre lekéstünk. A politikus könyvtáros ritkább, mint a fehér holló.

Mit tehet ilyen helyzetben a két malomkő között őrlődő könyvtárigazgató? Nem választhatja a merev szembenállást, hiszen ő az önkormányzat által kinevezett vezető, akinek dolga – megértve az önkormányzat nehézségeit – a fenntartó utasításai szerint vezetni az intézményt. De nem is fogadhat el mindent kritikátlanul és szűkölés nélkül, mert a gazdánál viszont neki kell képviselnie az olvasók és a munkatársak érdekeit. Tehát taktikázik, csatázik, támad, visszavonul, lassan föléli idegrendszerét. Növelné a bevételeket, de kérdés, hogy meddig tűri az olvasó és saját lelkiismerete. Takarékoskodni már nincs miből, illetve a takarékosághoz is előbb pénz kellene (gépesítés, korszerűsítés). A különböző vállalkozások, bérbe adások jelentenek valamit, de lassan elérjük a saját bevételek arányának felső határát, amíg még a könyvtár az, ami. Alapítványok, támo-

gatók, szponzorok kellenének, de a könyvtár reklámértéke úgy aránylik egy sporteseményhez, vagy egy közéleti-politikai rendezvényhez mint a naprendszer egy porszemhez. Ebben vastagon megver bennünket egy színházi előadás, egy néptáncfesztivál, sőt még egy kórustalálkozó is. Talán egyszer majd eljutunk odáig, hogy az ünneplőbe öltözött közönség lelkes tapssal üdvözlő mondjuk a szakkatalógus éves gyarapodásának leleplezését és átadását.

Vannak apróbb ötletek, mint új térítéses szolgáltatások bevezetése, a könyvkiadás támogatása a leghűségesebb és legigényesebb vásárlókon, a

könyvtárakon keresztül. Talán segít valamit a személyi jövedelemadó egy százaléka stb. Végül: tigrisként kell küzdenünk a gyűjteményépítésért és a korszerűsítésért, gépesítésért. Ebben nem hátrálhatunk tovább, mert a szakadék szélén állunk. Magamat és másokat is óvnék attól, hogy a készülő könyvtári törvénytől várjuk gondjaink megoldását. Bizonyára segíteni fog, de csak akkor, ha a szakma – előtte és benne! – az új helyzetnek megfelelően tisztázza a magyar könyvtárügy tagjainak feladatmegosztását, a könyvtár-típusok és egyes nagy könyvtárak funkcióit.

Tuba László

Gazdák és könyvtárosok

Szeretettel köszöntök mindenkit. Ígérem, tíz perces leszek, ahogy ezt Biczák Péter kolléga a Közkönyvtári Egylet elnöke kérte tőlem. Ez minden, amit Önökért tehetek e füledt levegőjű délelőtti órán és egy jól sikerült kiadós baráti találkozó másnapján.

Harmadik napja veszek részt a tanácskozásokon.

Élénken figyelem az előadásokat. Most a plenáris ülés után mondom, örülök annak, hogy így egyet értettek gazdák és könyvtárosok abban, hogy nem egymás ellenére, de még csak nem is egymásért, hanem a lakosságért, az olvasókért vagyunk.

A közös, ami összeköt bennünket, a szolgálat, éppen ezért választottam motóul az általam már többször hangoztatott nézetemet:

Számomra a szolga és a szolgáltató nem szinoním fogalmak.

Nem tudom eldönteni, hálás vagy háládatlan feladat ebben a fenntartás és finanszírozás szempontjából bizonytalan világban egy jól bevált kezdeményezésről beszámolni.

Hálátlan azért, mert mások esetleg dicsekvésnek veszik mondandómat, de magam is elég babonás vagyok ahhoz, nehogy úgy érezzem; „elkiabálom” kedvező helyzetünket.

Ennyi bevezető után a tárgyra térek. Azt szeretném elmondani, hogy a kaposvári Megyei és Városi Könyvtárat 1992. óta közös fenntartásban működteti a Megyei Önkormányzat és a Megyei Jogú Város, méghozzá 50-50%-os arányban. És ez a forma immár 3 éve, a körülményekhez képest, jól működik.

A történet ott kezdődött, hogy 1992-ben összevonták a megyei és városi könyvtárat, a volt szakszervezeti könyvtárközpontot pedig átadták a városnak. Az összevonásról kellő előkészítés után a két közgyűlés döntött.

Tárgyunk szempontjából most nem az összevonás szakmai és szervezeti részét elemezném, habár szervezetszociológiai és szociálpszichológiai aspektusból is érdemes lenne vizsgálni a dolgot, hanem kifejezetten a fenntartás körülményeit.

A közös működtetés alapja a **megállapodás** intézménytársulás létrehozására a megyei és városi könyvtári szolgáltatás biztosítása érdekében, mely a megyei ill. a városi közgyűlésnek határozata alapján kötött 1992. januárjában.

A megállapodás jogi alapja az önkormányzati törvény, mely lehetőséget ad bizonyos önkormányzati feladatok **társulásos** alapon történő megoldására.

A megállapodás két lényeges fejezetét emelném ki:

1. A társulás gazdálkodási alapjai

- a) A társulás által irányított intézmény önállóan gazdálkodik éves költségvetés szerint, melynek végrehajtásáért az intézmény vezetője felelős.
- b) A közösen fenntartott intézmény költségvetésének bevételeit az intézményi támogatás, önkormányzatok által megállapított arányos hozzájárulása képezi. Az intézmény fenntartását Somogy Megye Közgyűlése 50%-ban, a Kaposvár Megyei Jogú Város Közgyűlése 50%-ban vállalja.
- c) Az intézmény saját bevétellel (működési bevétel, árbevétel) is rendelkezik.
- d) Az intézmény bevételi és kiadási előirányzatai a megyei önkormányzat költségvetésében kerülnek megtervezésre, a megyei támogatásnak, mint bevételnek 50%-a átvett pénzeszköz a megyei jogú városi önkormányzattól.
 - A társuló intézmények saját önkormányzataik tulajdonában maradnak. Bevitelt könyvvállományukat, eszközeiket saját vagyonukként tartják meg.
 - Az 1992. január 1-től induló közös gazdálkodás során szerzett vagyon 50-50%-ban oszlik meg a két intézmény között.
 - Az intézményekben történő felújítások, átalakítások (bővítések) a tulajdonjog alapján külön költségráfordítással (finanszírozással) az illetékes önkormányzatot terhelik.

A gyakorlat bebizonyította, nagyon fontos volt ez utóbbi mondat beiktatása, ez szolgálja az igazságos működést.

Mondanom sem kell, hogy a legfontosabb passzusa, mely 50-50%-ban rendelkezik a költségeket illetően.

Gondolják csak el, olyan világot élünk, amikor még oly régi múltra visszatekintő intézmények, mint az általános iskolák finanszírozása körül is bonyodalmak vannak, mennyire megnyugtató nekünk, hogy értünk két önkormányzat is felelősséggel aggódik.

És nem is a %-os megoszlásra fektetném a hangsúlyt, mert több önkormányzat is kötött ilyen-olyan % arányos megállapodásokat. Igaz, hogy ezek a szerződések csak egy évre szóltak, vagy csak szóban hangzottak el, és sok bizonytalanságot, gondot okoztak az intézményvezetőknek.

Nálunk az a lényeg, hogy szerződésben és hosszú távra vállalták a **közteherviselést**. Igaz, itt a város hozta a nagyobb áldozatot, mert addig az összköltségek kb. 1/3-át költötte könyvtárra, a megállapodás után pedig már a felét. A költség-

vetés, ha szerény mértékben is, de évről évre emelkedik. Ez pedig azt hiszem, az **intézményirányító bizottság** működésének is köszönhető.

Az imént idézett megállapodás további két fejezete tartalmazza az intézményfenntartással kapcsolatos **jogokat és köteleességeket**.

Így nemcsak az önkormányzati törvény, de az a **megállapodás** is kötelezi a fenntartót a közösen vállalt feladat betartására, valamint rendelkezik az intézményirányító társulás létrehozásáról.

2. Az intézményirányító bizottság fejezetet is részletezném

- a) A társult önkormányzatok a közös intézménnyel kapcsolatos feladataikat bizottság útján látják el. A bizottság 6 tagból áll, amelybe mindkét közgyűlés 3-3 tagot küld a bizottsági tagok választásának szabályai szerint.
A bizottság elnevezése: Megyei és Városi Könyvtár Intézményirányító Bizottság, Kaposvár.
- b) A bizottság maga választja meg elnökét és határozza meg ügyrendjét: ügyrendjéről a közgyűlések tagjait tájékoztatja.
- c) A bizottságba delegált képviselők a közgyűlésnek évente beszámolnak a bizottságban végzett munkáról.
- d) A bizottság éves munkaterve alapján végzi tevékenységét. A munkatervben szerepeltetni kell az intézményi ellenőrzések időpontját. A kellő összhang biztosítása érdekében a pénzügyi ellenőrzést végző hivatal tájékoztatja a bizottságot ellenőrzéseinek ütemezéséről.
- e) A bizottság gyakorolja az intézmény vezetője feletti (a munkaviszonyt nem érintő) egyéb munkáltatói jogokat, továbbá jóváhagyja az intézmény működési szabályzatát.
- f) A társult önkormányzatok a társulás működésével kapcsolatos adminisztratív koordináló, az intézmény és a társult önkormányzatok rendszeres és folyamatos kapcsolattartásával összefüggő feladatok ellátásával a megyei önkormányzati hivatalt bízzák meg.

Ez a sokak számára csúnya nevű – de nekünk jó szolgálatokat tevő bizottság valóban negyedévenként ülésezik és olyan jogokkal, mint a közgyűlés egyéb bizottságai, ezért egy kicsit kivételes helyzetben is érezzük magunkat. Ráadásul a fent nevezett tagok is mind jó ismerőseink.

Elnöke: az előző ciklusban Bolevác József volt, szakmai körökben ismert, a tabi Városi Könyvtár igazgatója, most a város kulturális ügyekért felelős irodavezetője tölti be ezt a posztot.

Titkára: mindkét klubban Tóth István, a megyei önkormányzat humán szolgáltatási osztályának főtanácsosa. (Aki egyébként itt van közöttünk.) Könyvtárosi végzettséggel és vénával, lévén, hogy ő volt az SZMT Könyvtár igazgatója, most ő a közgyűjteményekért felelős előadó is a megyén, így kettős szállal is kapcsolódik a könyvtárhoz. Így már érthetőbb, hogy viszonylag miért ment könnyen az integráció.

Név szerint nem sorolom a tagokat, de a foglalkozás szerinti összetétel tanulságos lehet.

A megye részéről egy **község polgármestere**, korábban iskolaigazgató, a másik egyik somogyi város **polgármestere**, korábban művelődési ház igazgató, a

vároستól **penzügyi irodavezető**, egyetemi tanulmányai óta rendszeres könyvtárlátogató, s egy **fiókkönyvtáros**, képviselő a városi testületben.

Azt hiszem az összetételből már lehet sejteni a bizottsági ülések hatásfokát s hangulatát. Az értekezletek jó hangulatban telnek a Megyei és Városi Könyvtár kiselőadójában. Rendszeresen tárgyaljuk késő ősszel a következő évi költségvetés számait, ezek az egyeztetések nagyon fontosak az 50-50% támogatás miatt.

Eddig még a bizottság tagjai úgy tálalták a közgyűlés elé pl. a költségvetés emelésére tett reális kéréseket, hogy a másik fél meg fogja adni, mi is adjuk meg, az idén is az elvonások időszakában sikerült így 1-1 millióval megemelni a keretet.

Már az elején is mondtam, hogy dicsekvésnek tűnhet mondandóm. Dicsekedni nem akartam, csak elmondtam a mi gyakorlatunkat. Az is igaz, hogy az intézményirányító bizottság tagjai mind könyvtárpártiak és így a közgyűlések felé a szervezeti szabályzatból adódóan közvetlenebb és egyszerűbb az érdekérvényesítés.

Az is kitűnik a mondandómból, jobb több lábon állni és a támogatást is több önkormányzattól kapni. Ez elsősorban az intézmény szempontjából hasznos. Igaz, hogy több munka van vele, több felé kell figyelni, de megéri, hisz ezért lettem végül is két úr szolgáloja.

Varga Róbert

A pécsi Egyetemi Könyvtár finanszírozásáról

Zárójeles műfajmegjelölés: a cikk alapjául egy előadás szolgál, mely az egrí vándorgyűlésen hangzott el, arcbarátó nyári melegben, léleklemelegítő baráti találkozózt követő reggelen – talán innen származnak a váltakozó im- és expresszionista, sőt helyenként futurista elemek. A hely könnyedséget, a tárgy komolyságot, netán drámaian véres értékelést kínált illetve sugallt. E sorok azután már szeptember elején rögzülnek, mikor a korai ősz újabb színeket osztogat.

A téma többirányú megközelítést igényel. Próbálkozzunk előbb *intuícións eljárással*. Egészében azt lehet mondani a mai (egyetemi) könyvtárigazgatói munkáról – már pedig a finanszírozás központi figurája éppen ő –, hogy „isteni feladatként” értelmezhető. Igen, isteniként, hisz ha nincs pénz könyvre-folyóíratra, ha nincs hely a raktárban az esetleg mégis beérkező könyveknek, ha nincs elég hely az olvasónak, ha nincs elég kreatív könyvtáros, egyszóval, ha általános a „nincs”, s e nincsekből kell működtetni egy intézményt, az isteni, azaz igazi teremtői, más szóval alkotó feladat. A feladat tehát (csipetnyi túlzással): semmiből teremteni könyvtárat.

Itt nyájas olvasóm, vagy félredobod ezt a sületlenséget, vagy fokozódó kíváncsisággal folytatod az olvasást, várván, mit tud még összehordani szerény szerződ. A megfogyatkozó, de annál elkötelezettebb olvasónak ajánljuk ezután a *funkcionális megközelítést*.

Ahhoz ugyanis, hogy meghatározó legyen egy intézmény finanszírozása – annak elégtelen, elfogadható vagy épp kiváló szintje –, tudni kell, mire is szolgál maga az intézmény. Mik azok a lényegbevágó teendői, amiért érdemes volt létrehozni, sőt: a nehezülő körülmények közt érdemes (továbbra is) működtetni. A kérdés tehát így hangzik: mi az egyetemi könyvtár, melyek a legfontosabb, más által el nem látott funkciói. Itt, ugye, legjobb lenne tautológiás meghatározást adni, hogy az egyetemi könyvtár az az egyetem könyvtára. De mi ne adjuk ilyen olcsón. Vagy legalább bontsuk ki, mi is az egyetem. Gondolom, három összetevő biztosan kitapintható.

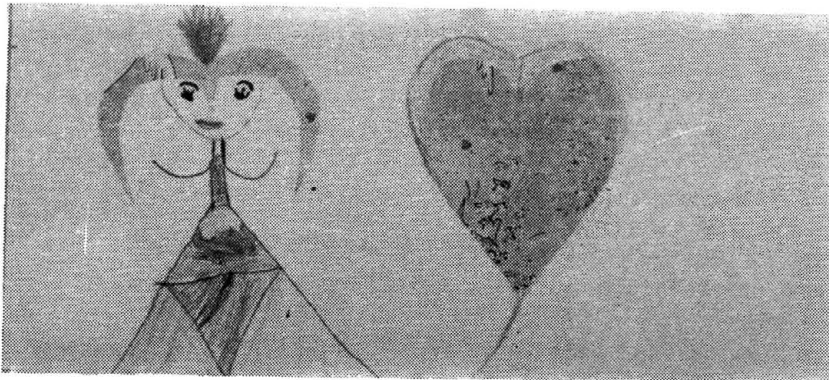
Az egyetem:

- (felső)oktatási intézmény, ahol sokan tanulnak,
- meglehetősen számosan oktatnak, sőt, az eredményes oktatás érdekében az igazi oktatók kutatnak.

Az egyetem szentháromsága tehát: kutatás-oktatás-tanulás. Az egyetem könyvtárának mindhárom funkciót vállalnia, s lehetőségei függvényében eredményesen teljesítenie is kell.

A három funkció a könyvtár oldaláról eltérő szolgáltatási (és természetesen: gyűjteményi) igényeket vet fel. A kutatás a szakterület legújabb eredményeiről történő minél gyorsabb és szelektívebb ellátást követel (legfontosabb eszköze: minél több kurrens bel- és külföldi szakfolyóirat, szakbibliográfia, szakterületi adatbázis stb.), az oktatás joggal tart igényt az összes komolyabb monografikus összefoglalóra, hisz ezek a tudomány letisztult eredményeit szintetizálják (tehát kellene bő választékban bel- és külföldi szakkönyvek), végül a tanulás a változó számú és arányú kötelező/javasolt olvasmány mellett (ezek tömege kémikus hallgatónál lehet elenyésző, míg történésznél tonnával mérhető) legfőképp az egyetemi tankönyvek és jegyzetek minél nagyobb példányszámban való hozzáférését tételezi.

Sok-sok folyóirat – sok-sok szakkönyv – sok-sok példány tankönyv és jegyzet. Ez lenne a kívánatos. Mondjuk el a mai helyzetet? Egy átlagos magyar egyetemen tanul 6-7000 diák mintegy ezer oktatótól, akik legalább 60-70 diszciplinát oktat-

nak. Vegyük előbb ennek kutatási információs igényét. Ha tudományterületenként csupán 10-15 külföldi és 5-10 belföldi folyóiratot számítunk, mint igazán minimális szintet, akkor összesítve kijön 800-900 külföldi és vagy 400 belföldi folyóirat (duplumokkal kb. 600 példány). A külföldiek átlagára legalább 20-25 ezer Ft (tehát a teljes ráfordítás 20 milliós nagyságrendnél mozog), a belföldiekén 5000 Ft, ennek végösszege 3 millió Ft. Tehát egy igencsak minimális szintű ellátást jelentő folyóiratbeszerzés pénzigénye megközelíti a 25 milliós nagyságrendet. Ráadásul ezt nem szabad statikusan szemlélni. Tegyük fel, a márkában számlázó folyóiratterjesztő cég számlája 300 ezer DM-et tüntet fel a külföldi folyóiratokért. De ennek a DM-nek a hazai gazdasági helyzet miatt 1994-ben megfelel 60,-, 1995-ben 80,-, míg 1996-ban várhatóan 100,- Ft. Ez 300 ezer DM-nél már $300.000 \times 20,- \text{ Ft} = 6 \text{ millió forint}$ éves hiányt „lavinázik”. Már is eluralkodnak a számok, ezért sietnünk kell (rész)összegzést végeznünk: a pécsi tudományegyetemi könyvtárnak a teljes egyetemi könyvtári beszerzési kerete 1994-ben 16, 1995-ben 24 milliós nagyságrendű, tehát már az *első funkcionális szintje sem finanszírozható*. Már is itt az „isteni” feladat. Oldjunk meg valamit a *nincs* bőségesen rendelkezésre álló forrásaiból.

A világban ma megjelenik mintegy 600 ezer féle könyv, ennek 1%-a(!) jó lenne, ha meg lenne egy szinte minden tudományos területet felölelő „tudományegyetemen”. Plusz ezen felül a hazai választék érdemi része 2-3 példányban. Ha 6000 külföldi könyvnél csak 5-6 ezer Ft-os átlagát számolunk (ennél azért több az átlag, de sehol és semmikor ne legyünk mohók...), akkor ennek végösszege 30-35 millió Ft, a belföldi kétezer könyv hatezer példányának legyen az átlagára csak 2000 Ft, úgy ennek részösszege 12 millió Ft, együtt a kettő 42-47 millió. Ehelyett a pécsi tudományegyetemi könyvtár 1994-ben költött (írd-mondd-káromkodd:) 6 millió forintot könyvre, úgy, hogy ebben benne volt már a harmadik funkció igénye is, tehát a szakkönyvvásárlásra semmiképp nem jött össze több 5 millió Ft-nál. A diákoknak szükséges tankönyvek és jegyzetek választékát tegyük 5-600-ra, számoljunk 10-15-ös átlagpéldánnyal és 1000,- Ft-os átlagárral, akkor ilyen célú (végtelenül szerény) igényünk lenne 5-8 millió Ft. Ehelyett: lásd mint fent, költöttünk a pécsi univerzitás bibliotékájában egy kurta milliót. Funkció – financiai elemzésünk előzetes egyenlege. Kellene éves gyarapodási keretként minimálisan 70-80 millió Ft (hogy a fentiekén kívül időnként számítógépes adatbázisokat is kóstolgathassunk...), ez azt jelentené, hogy egy egyetemistára lebontva mintegy 10 ezer Ft juthatna (vagyis 80 USD), ehelyett a pécsi bibliotéka gazdálkodhat ennek *harmadából*, s ami a legrosszabb, *nincs garancia* a 20-30%-os forint árfolyamromlás ellentételezésére. Hisz a jelenlegi szituációban igen nehéz állandóan azt válaszolni mondjuk egy újonnan felállított tanszék vezetőjének, hogy öneki már nem vagyunk képesek pénz hiányában folyóiratot rendelni, de ennél sokkalta fájdalmasabb évente visszatérően azt „eladni”, hogy már megint *csökkenteni kell* mindenkinek az eddigi szintet. Képletesen: ha azzal kezdtük, milyen „isteni” feladatkényszerben vagyunk, tegyük rögtön hozzá, hogy ráadásul valami szörnyű barbár csonkoló manituként is működünk, mindenki legnagyobb és abszolút jogos felháborodására.

Meg kell osztanom ugyanis egy érdekes tanulságot kedves olvasómmal. Az egyetemi – s tán nemcsak egyetemi – könyvtárigazgató duplán sajátos helyzetben van pénzügeit tekintve. Mikor könyv- és folyóiratrendelésről van szó, akkor

minden partnere természetesnek véli, hogy az ő igényeit a könyvtárnak eo ipso ki kell tudnia elégíteni. Ám amikor az éves költségvetés kerül napirendre, s a szerény könyvtári felelős előadja példának okáért a forint árfolyamesésének tényekben gazdag meséjét, azzal a konklúzióval, hogy az egyetem döntéshozói két érdemi döntést hozhatnak: vagy ki tudják egészíteni a korábbi gyarapítási rovatot, vagy ki kell mondaniok (tanszékvezetők és mindenek számára!), hogy nem tartható az eddigi szint sem, csökkenteni, kurtítani, más szóval: csonkolni kell, akkor általában nem születik tényszerű és kézzelfogható állásfoglalás azon kívül, hogy a könyvtárnak is meg kell értenie az általános pénzsűkét, másrészt pedig a könyvtári felelős keressen költségtakarékos megoldásokat. Én személy szerint eme állásfoglalást is kész vagyok pontos iránymutatásként elfogadni, csak az a bajom velem, hogy nincs partner, aki apró pénzre bontaná. Nem kívánja elfogadni (tőlem!) a tanszékvezető, hogy miért épp az ő folyóiratválasztékát kurtítom, tán csak nem az a szándékom, hogy az ő tanszéke megszűnjön (?), de nem igazán tud velem mit kezdeni – legnagyobb fájdalomra – a könyv- vagy folyóirat-gyarapító apparátusom sem. Kipróbáltam, mondtam nekik, ahogy hallottam „fentről”, – s csak néztek rám, miféle lehetetlenségeket hordok össze, csak nem történt velem valami... Különbben is, azért vagyok én az igazgató, hogy a kellő pénzt a föld alól is előteremsem. Itt elmorfondírozhatnánk azon, hogy kinek van ma szép hazánkban igazán arra lehetősége, hogy a mindenkori „kellő pénzt” előteremse. Az biztos, hogy pénzügyminisztertől könyvtárigazgatóig bezárólag nem látok ilyen „halmazt”. Maradna a szürke vagy fekete gazdaság, de ehhez még nem „nőttem fel” igazán... (talán az egyesület rendezhetne ötletbörzét „szürke tippek, fekete ötletek” címmel).

A gyarapítás vonalán álljunk meg egyelőre azzal a kétes eredménnyel, ami legjobb változatában is patthelyzetet mutat: azaz nem nagyon mutatkozik kézenfekvő megoldás.

A mai magyar egyetemi könyvtári pénzfelhasználásnak harmada-negyede-ötöde a gyarapítási keret. A pécsi egyetemi könyvtár „költekezése” eléri a 80 milliót, ebből a mintegy 90 munkatárs bére társadalombiztosítási járulékostul eléri a 45 milliót, míg a többi a dologi (irodaszertől telefonáláson át világításon keresztül gyarapításig). A megoszlás kb. 55 : 45%, ami nem rossz, hallani hazai könyvtárakról, ahol a bérköltség kétharmad-háromnegyed arányú.

Jó lenne mindent megtenni *minden területen* a takarékos felhasználásért. Szerencsére, elindult egy olyan korszerűsítés nálunk, amely az áramfelhasználást csökkenti új típusú égőkkel. Kár, hogy az égőtestek abszolúte nem ilyen megközelítéssel lettek megtervezve 6-7 évvel(!) ezelőtt. Lehetne nem keveset takarékoskodni a 900 ezer Ft-os telefonkeretünkkel, ha végre befejeződne az egyetemi telefonhálózat átalakítása olyanná, hogy egyetemi beszélgetéseink nem városiaként számlálatnának (olyan helyzetben, ahol az egyetem négy-öt nagyobb rész „campus” szigettengereként jelenik meg Pécs térképén és valóságában).

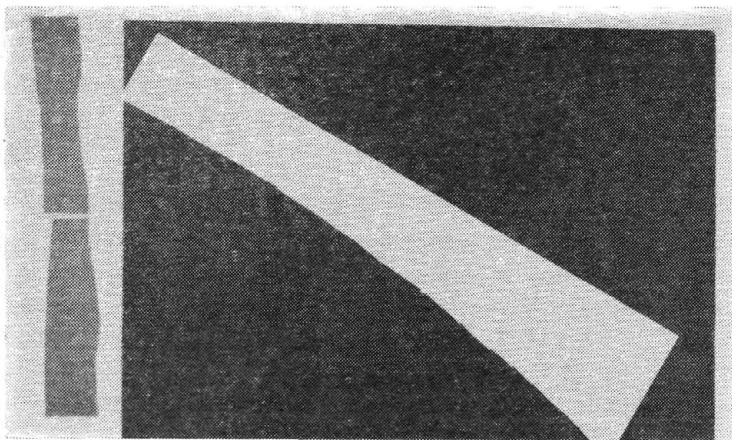
Főleg lehetne sokat takarékoskodni az előérővel, ha magasan motivált és kellően megfizetett munkatársak aktivitására építhetnénk. A motiváltság közepes, a bérezés merev, formalizált, a munkát szervező (munkáltató – brr, de randa szó!) kezébe nem ad eszközöket. Sőt, a nem egy tekintetben pozitívumokat hozó (pl. vezetői cserélhetőség beépítése a rendszerbe) közalkalmazotti törvény még visszalépést is hozott a felülről egyébként nem finanszírozott (ez nyílt törvény-

sértés!) 13. havi fizetés előírásával. Eddig ugyanis elvben megvolt a lehetőség, hogy az esetleges bérmaradványt érdekem elismerését célzó, vagyis motiváló jutalomként oszthassuk ki, most ez mindenkinek jár, függetlenül attól, hogy az illető tevékenysége valódi erősséget jelent-e az intézménynek, vagy éppen csak elvan, „dolgozat”, meg persze közben telefonálgat, zavarja-bosszantja szomszédját. Az képtelen ellentmondás, hogy a költségvetési szféra teljesítménykényszere egészséges hozzáállást és nem alibiműködést feltételezve legalább akkora, mint az eufémizmussal „versenyszférának” nevezetté, ugyanis meg vagyok győződve, hogy mi, könyvtárosok is versenyt futunk, csak közben a menedzser kezelésében itt ólomsúlyokkal van nyűgözve, – s így nem is csoda, hogy kevesen vannak e téren kitartó hosszútávfutók. Hogy is lehetne ólomsúllyal akárcsak kocogni is... Vagy igen? Nem hagy nyugodni ez a kérdés. Szeretem azt, mikor divatos (értsd: napilapokban sokat szerepeltetett) társadalomtudósunk oda nyilatkozik, hogy mi magyarok folyton keleti intézménystruktúrában szeretnénk nyugati szintű igényeinket kielégíteni. Szerényen azt tanácsolnám neki (nekik), hogy hűvös íróasztalnál kiagyalt és szépen hangzó frázisok gyártása helyett nem ártana körülnézni néha nyitott szemmel odakint is. Ebben a mi szép új, agyonszabályozott, agyonpolitizált, hataloméhes kis világunkban.

De jó lesz vigyázni, már mindjárt árokba borul szekerünk, ha ilyen göröngyös útra térünk. Igyekezzünk vissza témánkhoz, a „fősodorba”. Mi határozza meg egy egyetemi könyvtár finanszírozását, s másfelől, mi befolyásolja ezen finanszírozási eszközök célirányos felhasználását? Vegyünk sorra néhány tényezőt, melyek lényegi szerepében biztosak vagyunk:

- az adott intézményi vezetésének *lényeglátása*, a valós funkciók felismerése, és ezen irányba végrehajtott *szervezési tevékenység*,
- a változó környezethez (lehetőségektől igénymanifesztációig bezárólag) való rugalmas és *folyamatos alkalmazkodás esélye*, vagyis mind szándéka, mind külső oldalról lehetővé tétele,
- a rendelkezésre álló pénzbeli, személyi, tárgyi és információs erőforrásokkal való intézkedési, azaz döntési, „bánási” lehetőség *rugalmassága* (más szóval: adott-e a funkciók ellátásáért felelősnek a rendelkezésre álló erőforrások ténylegesen célirányos felhasználása),
- vannak-e a külső „nagy”-rendszerekben kiaknázható *pótlólagos erőforrások*, vagy magyarabban, vannak-e például közvetlenül fogyasztható központi, vagy együttműködésből, munkamegosztásból adódó szolgáltatások (egy példa: a mi 45 milliós bérfelhasználásunkból közel egyötöd a dokumentumfeldolgozás költsége, s ez iszonyúan sok, ha elképzelem, hogy felére csökkenhetne országos számítógépes bibliográfiai szolgáltatások léte következtében...),
- a nagyrendszer általános finanszírozási helyzete, s ezen belül a könyvtári világ prioritási (vagy épp prioritást nélkülöző) megítélése. Itt csak egy aktuális kérdés: a parlament elé kerülő felsőoktatás-fejlesztési irányelvek tartalmáról ki tud, mi tudható könyvtári szemszögből?

Ha hirtelen rangsorolnom kellene akár csak a fentieket, valószínűleg zavarba jönnék, melyik fontosabb, melyik kevésbé. Mert *nem hiszem*, hogy a konkrét pénzösszeg lenne a valóban meghatározó. Sokkal inkább hiszem, hogy a pénz nagyságrendje a funkciók felismerése által válik valóssá, s a felhasználható erő-

forrásokkal való minél szabadabb (nem szabados, hanem célirányos) felhasználás által ennek hatékonysága meghatározható (vagy lerontható), s fenti példánk is azt sugallja, hogy a külső szolgáltatások átvételi lehetősége komoly nagyságrendű tényező, mely pocskékolást feltételez, ha nincs, s nagyon rugalmas új lehetőségeket ad, ha olyan, amilyenre tényleg szüksége van könyvtárainknak. Jó lenne egyszer beható elemzésnek alávetni az egyetemi könyvtárak költségvetési-finanszírozási helyzetét. Elég tragikomikus, hogy amikor radikális átalakulás megy végbe minden területen, s a helyes jövőbeni lépések megtervezése a korábbinál is több naprakész adatot feltételezne, akkor *alig áll rendelkezésre adat*, röviden és velősen, a nem közművelődési könyvtári területen gyakorlatilag nincs statisztikai adattár. Jó lenne, ha az illetékesek kezükbe vennék néha a német könyvtárak éves adattárát (legfrissebb kötet: Bibliotheken '93: Strukturen, Aufgaben, Positionen. Berlin – Göttingen, 1994.). A 74 egyetem könyvtárai összesen közel 600 millió DM-ből gazdálkodhatnak, ebből kis híján 290 millió DM jutott gyarapításra, azaz 48%. Az összes új beszerzés 3 millió kötetet tesz ki (40 ezer egyetemi könyvtárként). A beszerzett dokumentumok közül 400 ezret meghaladó az időszaki kiadványok össz mennyisége (közel öt és félezer könyvtárként), a könyvtárosi állások száma együttesen 7600 (vagyis mintegy száz fő könyvtárként). A legmegdöbbentőbb adat: csaknem 40 millió kölcsönzést regisztráltak 1993-ban, azaz félmillió fölötti átlag jelentkezik. A 80 milliós NSZK-ban van 74 egyetem, a 10 milliós Magyarországon közel feleannyi. A német-magyar összevetésből az jön ki, hogy intézményrendszerünk elaprózott, finansziális helyzetünk az életbenmaradáshoz elég (ott egy egyetemi könyvtárra jut 8 millió DM, itt alig a tizede), a gyarapítás-feldolgozás-kölcsönzés terén mért teljesítményünk mintegy fele-harmada az övéknek, míg a dolgozói létszámban nem is állunk túl messze tőlük. Már pedig ebből igen sok következik: *nem vettük észre*, hogy az elmúlt négy-öt évben megfordult a „kocka”, a korábban olcsó élőmunka vált a költségek szempontjából meghatározóvá, vagyis a bérköltség túlterhelése miatt visszaszorul a technikai fejlesztés és a gyarapítási ráfordítás részaránya. Ez igen veszélyes tendencia. Kitérni egyes egyedül egy adott könyvtár aligha tud, újra mondanunk kell – s végre *csinálni* – az együttműködést, a központi helyzetben lévő intézményeknek pedig valódi országos szolgáltatásokat kell adniuk.

Sokan neheztelnek már rám azon radikálisnak tűnő hangütés miatt, hogy kérem-követelem a nemzeti könyvtár valós szerepvállalását. A fentiek talán kiegészítő érvekkel szolgálhatnak, s netán még az én személyes „vétkem” is bocsánatosá enyhíthető a fellebviteli tárgyaláskor.

Az utóbbi hetekben nem lankadó élvezettel forgatom Márai Sándor zseniális, ám csaknem elfeledett könyvét, A szegények iskoláját. Ez az ötlet- és iróniagazdag, azaz egyszerűen: igazi Márai-mű sokaknak szolgálhatna bibliául keserves hétköznapjainkban.

Most épp csak csippenteni szeretnék e kincstárból. Annak a kérdésnek kapcsán, hogy végülis hogyan éljük át a bevezetőben tétélezett „isteni feladat” vállalását. A nincsből teremtést, a folyamatos őrlődést a garantált szegényhelyzetben? A többszörösen hátrányos helyzetű állampolgár szituációjában milyen attitűd felel meg a kihívásnak?

Két idézet Máraitól. „Minden tehetséges szegény előbb-utóbb megtanulja azt, amit a gyermekek, nők és nagy művészek valamilyen ős-öntudatból tudnak: hogy az életet nem lehet komolyan szemlélni, mert játék. A teremtvények közül csak ez a háromfajta élőlény nem hördül fel e megállapításra, amely pedig egy bíró, katona, ideg orvos vagy kerületi elöljáró szemében mindenképpen szemérmetlenül hat.” MI, könyvtárosok, hová húzunk?

„A legújabb lélekkutatás hajlamos a feltevéésre, hogy az ember csak akkor beteg, ha menekül az élet felelőssége elől. Mint hívó a szent bélyeget, úgy termeli ki a szervezet a betegséget, ha meg akarunk szökni valamely cselekedetünk következménye, vagy elhatározások sűrűsödő, de kényelmetlen időpontjai elől.”

A Mester szavai intenek minket, ne kacérkodjunk halogatással, ne bújjunk ki az elhatározások alól, mert jöhet a betegség. Ki akarná azt?!

Jó könyvtárat nehéz körülmények közt csinálni: ez az igazi kihívás. (Ha minden könnyedén adódna, ha nem lenne kockázat, akkor nem is lenne igazán jó játék.)

Sonnevend Péter

Egy csónakban – egy irányban?

Az alább olvashatók az MKE idei egri vándorgyűlése egyik előadásaként hangzottak el, mégpedig a Könyvtárostanárok Szervezete szekcióülésén, amelynek a fórum formát választottuk.

Képviselőket hívtunk meg egy-egy oldal érdekeinek, szempontjainak a megjelentetésére: a vendégek részére fenntartott székeket az önkormányzatok, egyházak, alapítványok képviselői foglalták el. Polgármester, lelkész, kurátor, igazgató, iskolai könyvtáros vállalkozott rá, hogy együtt gondolkodjunk, hogy egy irányba próbáljuk fordítani közös csónakunkat.

A közreműködők előre megkapták annak a problémacsomagnak a vázlatát, amire a bevezető előadás épült. Ezt a csomagot a vezetőségi tagok segítségével állít-